

BÓKA ÉVA

Charles de Ferriol márkai portai követsége (1699–1703)

Ferriol márkai Franciaország portai követe (1699–1709) ismert a magyar történeti irodalomban, a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc külpolitikáját érintő munkák többsége említést tesz a követ tevékenységéről. A címben jelzett időszakot érintve utóbb Benda Kálmán írt tanulmányt Rákóczi Ferenc török politikájáról (1702–1705), melyben a szabadságharc török kapcsolatainak elemzése során átfogó képet nyújt a török politikai helyzetről, Rákóczi és Thököly kapcsolatáról, és a francia portai politika tárgyalása során kitér Ferriol tevékenységére is.¹ Az általa felvetett problémákhoz kapcsolódva – a kérdést a magyar–francia kapcsolatok oldaláról vizsgálva –, gazdag forrásanyag alapján teszi fel a kérdést Köpeczi Béla: „Elfogadható-e a török szövetség francia közvetítéssel?” a magyar felkelők számára? A válasz keresése közben tárgyalja a „közvetítő” francia követ tevékenységét.²

Vajon mi vitte rá a francia politikát arra, hogy a 18. század fordulóján a többek egybehangzó véleménye szerint már olyannyira hanyatlónak ítélte Török Birodalomhoz forduljon segítségért, és Ferriol által a Habsburgok elleni támadásra, vagy legalábbis magyarországi hadmozdulatokra, és 1703-tól a magyar felkelők megsegítésére hangolja a törököket? Van-e realitása ennek a politikai tervnek a karlócai béke után? A választ Ferriolnak 1699 és 1703 közötti jelentései, levelezése, és emlékirata alapján kerestem.³ Ez az anyag Ferriol követségének csak az első szakaszát öleli fel, amely azonban – pontosabban a franciák hochstadi vereségéig – a francia portai politikának egy önmagában is egységes szakasza.

1699-ben, amikor XIV. Lajos konstantinápolyi követté nevezte ki Ferriolt, a francia portai politikát mindenekelőtt két dolog határozta meg. Egyrészt a spanyol király súlyos betegségéről szállingózó hírek. S mivel II. Károlynak nem volt örököse, így most a 17. század második felét végigkísérő diplomáciai küzdelem a spanyol örökségért minden eddiginél nagyobb súllyal került előtérbe. A Habsburg- és a Bourbon-dinasztia küzdelme a spanyol trónért már tulajdonképpen a pireneusi békével megkezdődött 1659-ben, amikor XIV. Lajos feleségül vette a gyermek Mária Teréziát, akinek a spanyol trónról való lemondása korántsem volt egyértelmű.⁴ A spanyol örökség diplomáciai úton való megosztásának a gondolata a német fejedelemségekben merült fel először. 1668-ban így sor került egy titkos felosztási szerződés aláírására Bécs és Versailles között, amelyben a két hatalom felosztotta egymás között a spanyol örökséget II. Károly halála esetére. Ezt az első felosztást a század végén még két felosztási megállapodás követte, amelyeket az angol–holland

¹ *Benda Kálmán*: II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve. *Történelmi Szemle*, 1962/2. 189–207.

² *Köpeczi Béla*: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966. Lehet-e francia közvetítéssel török segítséget elfogadni? c. fejezet, 64–75.

³ Ferriol jelentéseit, leveleit alkalmmal nyílt a párizsi Külügyminisztérium Levéltárában tanulmányozni 1699–1703 közötti időszakra vonatkozóan. 1704-re sajnos nincs saját anyaggyűjtésem. Ferriol követségének további mozzanatai nyomom követhetők *Benda Kálmán* és *Köpeczi Béla* idézett műveiben, valamint Pápai János törökországi naplóiban. (Pápai János törökországi napló. Válogatta, sajtó alá rendezte, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Benda Kálmán. Budapest, 1963.)

⁴ *J. Droz*: *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*. Paris, 1952. 18.

diplomácia hozott létre a franciával együttműködve. A második felosztási szerződés 1697-ben József Ferdinánd bajor herceget jelölte örökösnek, aki azonban 1699-ben meghalt. S ekkortól kezdve a francia diplomácia lázas tevékenységbe kezdett, hogy egy új felosztási szerződést hozzon létre.⁵

A másik dolog, a karlócai osztrák–török békekötés, amely a francia–török évszázados Habsburg-ellenes „hagyományokban” látszott most zavart kelteni. Továbbá a békekötés által a Habsburgok éppen akkor erősödtek meg keleten, amikor aktuálissá vált a spanyol trón megszerzése. Ezek a Habsburg-ellenes hagyományok és általában a francia–török kapcsolatok⁶ azonban számos ellentmondással terhesek, melyek tisztázása meghaladná e tanulmány kereteit. XIV. Lajosról tudjuk, hogy a császárnak nyújtott segítséget az 1664-es török támadás idején, és Velencét támogatta titokban a törökkel folytatott hosszú háború során. A törökök viszont sokáig nem hajlottak a vasvári béke megszégésére. 1670-től kezdve azonban a francia politikai vezetést mindent megtegy, hogy a törököket a Habsburgok elleni támadásra bírja, majd a súlyos török veszteségek után igyekezett az osztrák–török békekötést megakadályozni, amely erőfeszítései ellenére mégis létrejött.

A korabeli diplomáciai élet központjába kinevezett új francia követ helyzete korántsem volt könnyűnek nevezhető, bár Ferriol személyében a király ezúttal tapasztalt, a helyi viszonyokban jártas diplomatát küldött a török udvarba. Charles de Ferriol márkí, Argental grófja egy metzi parlamenti tanácsos fia volt. Ahhoz a hivatalnok nemesi réteghez (noblesse de robe) tartozott, amely az államvezetés bürokratizálódó pozícióit fokozatosan sajátította ki a korszakban. A követ lázasan igyekezett megszerezni a nem kis karriert jelentő konstantinápolyi követi pozíciót. A királyi udvarban családja Torcy márkít, a külügyi államtitkárt környékezte meg, ő maga pedig Konstantinápolyból az akkor hivatalban levő francia követről, Castagnères de Chateaufeufról kompromittáló jelentéseket küldött XIV. Lajosnak. Mindebben segítségére volt Castagnères titkára, Fonton.⁷

Ferriol 1669-ben részt vett Candia ostromában, majd rövid ideig Lengyelországban élt, ahonnan egy állítólagos kártyabotrány miatt távoznia kellett. A varsói francia követ, Béthune 1675-ben Magyarországra küldte a segélycsapatokkal, ahol Thököly mellett egy tatár és egy török dragonyos ezredet vezényelt. Ferriol jelentéseket küldött XIV. Lajosnak a kurucok helyzetéről.⁸ A kuruc mozgalom születéséről így ír emlékiratában: „Láttam születését ennek az ügynek, amely 1676-ban kezdődött, a nymwegeni békéig én számoltam el ezekkel az ügyekkel, és én mutattam be Montecuccoli herceg leveleit Leslie generálisnak – aki a császári csapatok parancsnoka volt –, amelyekben tudatja vele, ha nem tudja megállítani a magyar csapatok áradatát, a császárt arra fogja kényszeríteni, hogy békét kössön Franciaországgal.”⁹ Amikor XIV. Lajos az augsburgi ligával folytatott háborúja során újra felkarolta a magyar felkelők ügyét és a török szövetséget, 1692-ben Ferriolt megbízottként küldte Castagnères mellé Konstantinápolyba, azzal a megbízatással, hogy segítse Castagnères-t abban, hogy a törökök a császár ellen támadjanak újra, és akadályozzák meg az osztrák–török békekötést. Az

⁵ A felosztási szerződésekről: *J. Béranger: Le traité de partage secret de la succession d’Espagne. Revue d’Histoire Diplomatique* 79. 1965.; *A. Legrelle: La diplomatie française et la succession d’Espagne, I–IV. köt. I. La première traité de partage (1659–1697), II. La deuxième traité de partage (1697–1699), III. La troisième traité de partage (1699–1700), IV. La solution (1700–1725). Paris, 1835–1842.*

⁶ A francia–török kapcsolatokra: *Flassan: Histoire générale et resonnée de la diplomatie française. Paris, 1809. I–IV. köt.; A Legrelle, IV. köt.; Recueil des instructions données aux ambassadeurs, XXIX. köt. Turquie, par P. Duparc. Paris, 1969.; Louis Rousseau: Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIIIe siècle. Paris, 1908.; D. M. Vaughan: Europe and the Turk. A pattern of alliances, 1350–1700. Liverpool, 1954.; G. Zeller: Les temps modernes, II. köt. De Louis XIV. a 1879. Paris, 1959.*

⁷ *Bonnac: Mémoires historique sur l’ambassade de France à Constantinople, par Ch. Scheffer. Paris, 1869. 49–50.* Ferriol követté való kinevezését állítólag Bonnacnak és feleségének köszönhetette, aki a külügyi hivatal egyik vezető tisztviselőjének, Blondel premier commisnak volt rokona. *Saint Priest: Mémoires sur l’ambassade de la France à Constantinople. Paris, 1877. 247.* Ld. *Köpeczi Béla: A Rákóczi szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966. 72.*

⁸ *Bonnac, 49.*

⁹ Uo. *Mémoire de Ferriol pour rendre compte de son ambassade (16 aout 1711), 127.*

utasítás kiegészítő része Thököly felkarolásával bízta meg a követet. Fel kellett mérnie Thököly hadierjét, és támogatnia kellett vagy Erdély megnyerésében, vagy egy újabb felkelés kirottantásában Felső-Magyarországon, és ez esetben a franciák pénzsegélyt ígértek számára. A nagyvezért figyelmeztetnie kellett arra, hogy Thököly nagy szolgálatokat tehet még a törököknek, ha oltalmat nyújtanak számára a birodalom területén, és lehetővé teszik, hogy itt összegyűjtse a magyar elégedetleneket.¹⁰ Ferriol Thököly kíséretében hét hadi cselekményben vett részt a szultánnal és a nagyvezérrrel együtt Magyarországon. Így ír 1692-es küldetéséről emlékiratában: „Hét hadműveletben vettem részt Magyarországon, az első négyben Musztafa szultánnal és a nagyvezérrrel. Küldetésem célja ellenségeink csel- szövésének keresztülhúzása volt, akik William Paget-et és Heemskerck-et követi minőségben a határra küldték, hogy békejavaslatot tegyenek. Ennek az akciónak semmi hatása sem volt, zátonyra futtattam azt.”¹¹ Ferriol 1697-ben visszatért Franciaországba, és 1698. június 22-ig ott is maradt.

Ferriolt 1699. május 28-i követutasításában¹² politikai, kereskedelmi és a keresztény vallás védelmével kapcsolatos feladatokkal bízta meg a francia külügyi hivatal, továbbfolytatva mindezzel a francia–török kapcsolatok évszázados hagyományait. A francia portai követutasítások ugyanis az esetek többségében mindig ennek a három, egymással szorosan összefüggő dolognak a figyelembevételével íródtak, amelyek meghatározták a mindenkori török–francia kapcsolatokat. Mivel a követutasítás meghatározta a követ feladatait, és előírta számára a követendő politikai irányvonalat, ezért szükségesnek tartom a követutasítás bővebb elemzését, annak ellenére is, hogy mindez egy kissé megszakítja az események fonalát.

Hosszasan tárgyalja a követutasítás a kereskedelemmel kapcsolatos tennivalókat. Ferriolnak ezzel kapcsolatban el kellett érnie az 1536-ban Forest által megkötött, majd 1673-ban Nointel által megújított kapitulációk néven ismert kereskedelmi szerződések megújítását és pontos betartását. Biztosítania kellett a franciák levantei befolyásának további erősödését, a francia levantei kereskedelem szabadságát és a francia kereskedők védelmét. Bár a kereskedelem kérdésének tárgyalása nem tartozik szorosan vett témámhoz, nem szabad megfeledkeznünk annak döntő súlyáról a francia–török kapcsolatok alakulásában. Különösen figyelemre méltó ezzel kapcsolatban egy 17. század végi francia levantei kereskedelemről szóló emlékirat, amely kifejti, hogy bár csökkent a francia követek politikai tevékenységének jelentősége a Portán, mivel a törökök Európában előreláthatólag nem fognak már oly erővel támadni, hogy lekössék az európai országok erejét, a franciák levantei kereskedelmi érdekei mégsem engedhetik meg a követeknek, hogy a kapcsolatokat lazítsák.¹³ A Török Birodalom 17. század végi helyzetére vonatkozóan nagyon jellemző Braudelnek az a megállapítása – amelyet Ferriol jelentései is alátámasztanak –, hogy bár politika nem létezik a gazdasággal való kapcsolat nélkül, a Török Birodalom esetében mégis azzal a jelenséggel találjuk magunkat szemben, hogy a birodalom politikai hanyatlása, „dekadenciája”, nem vonta maga után a gazdasági élet hanyatlását. A politikai hanyatlás mellett a török kereskedelem ekkor még fenn tudta tartani funkcióját egy ősi, de azért még mindig hatékony kereskedelmi szervezeten alapulva.¹⁴

A vallás kérdésével kapcsolatban tudnunk kell, hogy a Török Birodalom területén élő keresztények a francia király védelmét élvezték. Erre vonatkozóan az első megállapodások még XI. Lajos idején születtek, majd a kapitulációk újra biztosították e jogokat a francia királynak. Továbbá a birodalom területén számos, még a kereszties hadjáratok alatt létrehozott keresztény templom, szent hely volt található, legfőképpen Palesztinában és Jeruzsálemben. A francia király védelme e szent helyekre is kiterjedt, amelyeket enélkül nagy valószínűséggel leromboltak volna az egyébként vallásilag oly toleráns törökök. A Ferriolnak adott instrukció a vallással kapcsolatban most a következőket

¹⁰ Recueil des instructions données aux ambassadeurs, XXIX. köt. Turquie, par P. Duparc. Paris, 1969. 159.; említi még *Köpeczi Béla*: „Magyarország a kereszténység ellensége”. A Thököly felkelés helye az európai közvéleményben. Budapest, 1976. 27.

¹¹ *Bonnac*, 114.

¹² Recueil des instructions, i. m. 168–173.

¹³ *Saint-Priest*: Mémoires sur l'ambassade de France à Constantinople. Paris, 1877. Ld. C. G. *Picavet*: La diplomatie française au temps de Louis XIV, 1661–1715. Paris, 1930. 295.

¹⁴ *Fernand Braudel*: Civilisation matérielle, économie et capitalisme XVe–XVIIe siècle, III. köt. Le temps du Monde. Paris, 1952. 408–409.

tartalmazta: az utóbbi időben a katolikus vallás sokat veszített abból a szabadságból, amelyet a francia király törökországi befolyása biztosított. A szultán ellenséges magatartást tanúsít a keresztényekkel szemben, hátráltatja a keresztény templomok megjavítását, és keresztényüldözésekre is sor került, főleg az örmény és görög skizmatikusokkal gyűlt meg a bajuk a keresztényeknek. A francia király, mint a katolikus vallás legfőbb protektora a keleten, követeli tehát a szent helyek és a templomok védelmét. A francia követek terjesszék ki védelmüket a keleti misszionáriusokra is.

A követutasítás politikai téren a békesség további fenntartására utasította a követet, mivel Ferriol követi posztjának elfoglalásakor általános béke volt Európában.

A Habsburg-császár követével kapcsolatban azt az utasítást kapta, hogy kerülje a vele való vitákat, amelyekre nagy valószínűséggel számítottak. Figyelnie kellett a császár terveit, még akkor is, ha kevés esély volt arra, hogy a frissen megkötött békét bármelyik fél megszegje. Ha ezzel kapcsolatban bármit észlel, azonnal jelentenie kell a királynak, lehetőleg ne tegyen semmilyen lépést a király parancsa nélkül. A karlócai török–velencei békekötés bizonytalansága miatt Ferriol feladata volt megakadályozni az újabb török támadást Velence ellen.

A követutasítás kitért etikett-kérdésekre is, amelyeknek nagy volt a politikai jelentősége az adott korszakban. A portai etikett szerint a francia követ elsőbbséget élvezett a Portán a többi ország követével szemben, amelyben szimbolikusan az fejeződött ki, hogy a francia király befolyása volt a legerősebb a török udvarban. Ferriolnak továbbra is fenn kellett tartania a francia követek évszázados elsőbbségét.

A követutasításból kiderül, hogy a franciák a karlócai béke után is szerették volna változatlanok tudni portai pozícióikat. A békekötést nagy valószínűséggel csak ideiglenes fegyverszünetnek tekintették, és számítottak arra, hogy a törökök megpróbálják még visszaszerezni területi veszteségeiket, és ez esetben újra támadásra lehet majd bízni őket szükség esetén. Egyelőre azonban a nyugalom fenntartása volt az elsődleges politikai szempont ezen a területen, amíg az európai ügyekben lépés nem történik.

A korábbi portai pozíciók fenntartása azonban korántsem bizonyult oly könnyű feladatnak Franciaország számára. Míg 1690-ben Sir William Trumbull, III. Vilmos diplomatája (konstantinápolyi követ) a következőket állapította meg: „Bizonyos, hogy ezt a birodalmat inkább a francia érdekek irányítják, semmint a törököké”⁵, addig a helyzet az eltelt utóbbi 10 évben sokat változott. Az augsburgi liga háborúja idején – elsősorban kereskedelmi érdekek által hajtott – komoly rivalizálás kezdődött meg a francia, az angol és a holland követ között a portai elsőbbségért. Az angol politika a Habsburg-császár szövetségesé lévén, 1692-től már a békekötés érdekében tevékenykedett. A rendezés egyik főszereplője lort Paget, bécsi angol követ volt, akit ekkor – I. Lipót császár kívánságára – Konstantinápolyba helyezték át. Paget a portai vezetést egy angol–holland–osztrák egyeztetett politikai vonalnak akarta megnyerni. A franciáknak a ryswicki békekötésig sikerült kitartaniuk. A törökök csak a zentai csata után, amikor megérkezett Konstantinápolyba a ryswicki békekötés híre, kötötték meg a békét Karlócán.⁶ A Szent Ligában szövetséges országok külön-külön békét kötöttek a törökkel. Az osztrák–török béke értelmében a törökök magyarországi területei a Temesköz kivételével osztrák kézre kerültek, a magyar elégedetlenek ügye is lekerült a napirendről, amennyiben a törökök megígérték, hogy nem fogják támogatni őket. Mindezek után jogosan merül fel a kérdés, nem volt-e irreális Franciaország részéről makacsul ragaszkodni a korábbi portai pozíciókhoz?

*

Miután Ferriol 1699. december 12-én megérkezett Konstantinápolyba, audiencián jelentkezett Husszein pasa nagyvezérnél, aki december 25-én fogadta is őt „azoknak a Köprüliknek a házában, akik megkötötték a karlócai békét”⁷. 1700. jan. 5-én került volna sor a szultánnal teendő audienciára, amelyet azonban elnapoltak a törökök egy etikett-vita miatt, amely során Ferriol összeveszett a portai miniszterekkel. E felett az etikett-vita felett és általában az etikett-viták felett azonban korántsem szabad elsiklanunk, hiszen Európában épp ez idő tájt vitte tőkélyre XIV. Lajos az

⁵ A. C. Wood: The English Embassy at Constantinople 1660–1762. English Historical Review, 40. 1925. 545. (State Papers, Foreign Turkey, 20. Trumbull to Shrewsbury, I. july 1690.)

⁶ Uo. 546–547.

⁷ Mémoires historiques . . . i. m. 114.

udvari etikettet, és aprólékos részletességgel dolgozta ki a követek udvarban betöltött helyére és életmódjára vonatkozó szabályokat. Európa pedig a Versailles-hez hasonló szigorúságú hierarchiát szeretett volna létrehozni. A királyok között rangsort állított fel, és igyekezett elfogadtatni elsőbbségét az európai uralkodók között, ezáltal mintegy teoretikusan is megpróbálta kialakítani európai hegemóniáját. A ceremonális szimbólika a Török Birodalom területén talán még bonyolultabb volt. Nagy volt azonban a különbség a francia és a török szokások között, olyannyira, hogy ez nehézkessé tette Versailles-ben a török küldöttek fogadását.¹⁸

Ferriol az audienciát megelőzően tárgyalta a portai miniszterekkel a fogadás körülményeiről, és előadta azt az igényét, hogy az audiencián ő is díszes, cobolyprémes kaftánt kapjon, ugyanolyant, amelyet Paget és Colyer, az angol és a holland követ kapott a karlócai békeközvetítésért, a békekötés színhelyéről Konstantinápolyba visszatérve. És amelyet előreláthatólag a rövidesen Konstantinápolyba érkező császári megbízott, Öttingen államtanácsos is kapni fog, mivel osztrák részről ő vett részt a béketárgyalásokon. Maurocordatos, a nagy politikai befolyással rendelkező portai főtölmács, aki a karlócai béke létrehozója volt török részről – és aki ezért államtanácsosi rangot kapott –, meglepődve hallgatta végig a követ kérését. Válaszában kifejtette, hogy a kérés teljesítése az audienciális szokások felborítását jelentené, mivel nyilvános audiencia esetén nem szoktak ilyen öltözetet adni, az angol és a holland követ a díszes kaftánt a békeközvetítésért kapják, mivel békét teremtettek a birodalomban. Ferriol válaszában elmondta, hogy a francia király követét a portai követek között az első rang illeti meg, és mivel a díszes cobolyprémes kaftán a tisztelet és a megbecsülés jele, így ő mint a francia király követe, nem jelenhet meg az angol, holland és (feltételezhetően) az osztrák követ között egyszerű öltözkében az első audiencián.¹⁹ A portai miniszterek azonban nem engedtek ebben a kérdésben. Ferriol a január 5-i audienciára francia öltözetben ment el, oldalán kardot viselt (koszperd).²⁰ A portai tisztségviselők, miután észlelték a köpenye alatt jól kirajzolódó nagy kardot,²¹ jelezték azt a nagyvezérnek, aki nem engedte őt a szultán elé, mondván, hogy a portai ceremonális szabályok tiltják, hogy fegyverben jelenjen meg bárki is a szultán előtt, és erre még különben sem volt precedens. Ferriol arra hivatkozott, hogy elődje, Castagnères is kardot viselt az audiencián²² és mivel őt is megilletik elődei audienciális jogai, ő sem cselekedhet másképpen.²³ A portai vezetők hajthatatlanságát látva Ferriol távozott, s a francia hajók díszlövészei a szultán tiszteletére ezúttal elmaradtak.²⁴

Vajon mit jelképezett Ferriol kardja e szimbólumokkal és jelképekkel teleszőtt korszakban? Azt-e, amit Öttingenrel kapcsolatban megállapít: ha Öttingennek is az övéhez hasonló nehézségei fognak támadni az audiencián, és ő is ragaszkodni fog ahhoz, hogy karddal az oldalán fogadják – ennek következménye a frissen megkötött béke megtörése lesz nemcsak az osztrákokkal, hanem a liga többi tagjával is.²⁵ A kard a háború jelképe lenne tehát, amelyről akkoriban már egyre többet beszélnek a spanyol örökség felosztása körüli diplomáciai csatározásoktól zajos Európában? Franciaország a leendő háborút sugallná „hagyományos” szövetségesének szimbolikusan, amelynek a megértését a törökök elodázní akarnák, Ferriol fejére zúdítva a kard körüli huzavonát, mintegy állandóan visszatérő és francia részről állandóan szorgalmazott kérdést, elfogadjuk-e a kardot, támadunk-e majdan? Franciaország mindenesetre „félíg kihúzni látszott kardját hüvelyéből” a törökökkel szemben, mintegy

¹⁸ C. G. Picavet 53.

¹⁹ Ferriol a királynak 1700. jan. 2. Correspondance du Marquis de Ferriol, par *Émile Varenbergh* Anvers 1870. 66–67. Ezentúl: Corr. de M. de Ferriol.

²⁰ Magyarországi s erdélyi bujdosó fejedelem Késmárki Thököly Imre secretariusának Komáromi Jánosnak törökországi diariumja s experientiája. Közli: *Nagy Iván*, Pest, 1861. 63.

²¹ *La Motraye: Voyage en Europe, Asie et Afrique*. La Haye, 1727. I. köt. c. útleírásában szintén leírja az első audiencián történeteket. Ő arról ír, hogy Ferriol egy hosszú kardot viselve ment az audienciára. 270.

²² Castagnères de Chateaufort emlékiratában maga is bevallja, hogy köpenye alatt ő is viselt egy kisebb tört. *Mémoires historiques* . . . i. m. 79–80.

²³ Ferriol az első audiencia botrányba fulladásáról és a kard körüli bonyodalomokról 1700. jan. 8-i levelében számolt be a királynak. Corr. du M. de Ferriol i. m. 75–76.

²⁴ *Komáromi János*, 63.

²⁵ Ferriol a királynak 1700. jan. 8. Corr. d M. de Ferriol, 81.

fenyegetve és egyben arra bátorítva őket, hogy uralkodjanak magukon, amíg a vihar elül, s ne áltassák a francia királyt más, számukra hasznot ígérő szövetséges keresésével.

A Habsburg-császár követe, a karlócai béke becikkelyezésére Konstantinápolyba érkező Öttingen államtanácsos Ferriolnál jóval szerényebb volt. Konstantinápolyba való bevonulásakor ő és kísérete horvát, magyar és törökös köntösökbe voltak öltözve. Meg is jegyzi ezzel kapcsolatban Komáromi János, hogy „a német császárnak az nemigen szolgálhatott méltóságára, hogy victorok lévén nem német köntösbe voltak öltözve”. Öttingen az audienciára menve sem vett fel német köntöst, hanem szokás szerint továbbra is a magyarosban jelent meg, és kardot sem kötött. A törökök az audiencián neki is cobolyprémes díszes kaftánt adtak, mint az angol és a holland követnek. Az audiencia feltűnően pompás volt. A császár ezüst ajándékai láttán a szultán arany cserepulykákban parancsolt tüzet – írja Komáromi János, Thököly első titkára, akinek sikerült bennmaradnia a belső udvarban, bár itt a törökök nemigen túrték az idegenek jelenlétét. Ferriol e pompával kapcsolatban megjegyzi, mintha a törökök a császár felé továbbra is nagyságukat és erejüket akarták volna szimbolikusan kifejezni.²⁶

Komáromi – bár nem önzetlenül – külön kiemeli Ferriol bátorságát a többi követ között, akik nemhogy kardot nem mertek kötni, de köntösük is törökös maradt.²⁷

Ferriol XIV. Lajostól kért utasítást arra vonatkozólag, hogy mit tegyen, hogyan viselkedjen a törökökkel szemben ezek után. XIV. Lajos ápr. 8-i válaszában arra utasította Ferriolt, hogy ragaszkodjon álláspontjához, és visszahívással fenyegette meg, ha nem tud cobolyprémes díszes kaftánban és karddal megjelenni az audiencián.²⁸ Ebben a kérdésben a király egyelőre rendíthetetlen maradt, mivel saját befolyásának csökkenését és az angol, holland és az osztrák követ befolyásának növekedését látta az etikett útján kifejezésre juttatni. XIV. Lajos változatlanul szeretne volna fenntartani hatalmát és befolyását a Portán, ahol továbbra is a vallás és a kereskedelem protektora akart maradni. Ezzel kapcsolatban Castagnères is leírja emlékiratában, milyen nagy jelentősége van annak, hogy a király ne engedjen olyan megkülönböztetést tenni, hogy a francia követ csak egyszerű kaftánt kapjon.²⁹ Mindehhez szorosan kapcsolódik, hogy a szultán és a nagyvezér kifejezték elismerésüket Paget, az angol követ iránt, annak a békekötésben játszott szerepéért, és kérték III. Vilmost, ha lehetséges, ne rendelje még vissza Paget-et.³⁰

Hosszan elhúzódó vita kerekedett ezekből az etikett-vitákból, amely végigkísérte Ferriol egész követségét, a szultán így egyszer sem fogadta őt audiencián, az ügyeket a nagyvezéren keresztül intézték. Husszein pasáról, a nagyvezérről, Ferriolnak jó véleménye volt, „... a nagyvezér személyében nagy méltányosságot és mérsékletet látok Franciaország iránt” – írja róla Ferriol.³¹ A törökök igyekeztek rendezni az audienciális kérdést, de mivel a „kard-ügyet” formai újításnak tekintették, rendíthetetlenek maradtak. Mindennek ellenére Musztafa szultán 1700 elején XIV. Lajoshoz írt levelében továbbra is biztosította a francia királyt a két hatalom között régóta fennálló barátságról és a barátsági szerződések megújításáról.³²

Ferriol a követutasításnak megfelelően élénken figyelte az osztrák követet, akinek minden lépéséről beszámolt a francia külügyi hivatalnak. Politikai szempontból talán egyik legfontosabb megfigyelése Paget, Öttingen és Maurocordatos – a volt karlócai tárgyaló felek – együttműködésére vonatkozott. Öttingennel kapcsolatban ismét egy etikett-kérdést sérelmezett. Öttingen Portára érkezésekor Paget-et Ferriol előtt fogadta, tisztelgő látogatáson, annak ellenére, hogy az etikett-szabályok szerint e téren is a francia követet illette az elsőbbség, s Öttingen ezt nem vette figyelembe.³³ Öttingen

²⁶ *Komáromi János*, 58–63.; Öttingen fogadtatásáról Ferriol 1700. febr. 26-i levelében számol be XIV. Lajosnak. Ferriol a királynak, 1700. febr. 26. Corr. du M. de Ferriol, 93.

²⁷ *Komáromi János*, 65.

²⁸ *Louis Rousseau*: Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIIIe siècle. Ambassade du Marquis de Ferriol (1700–1710). Paris, 1908. 29–30.

²⁹ *Bonnac*, 103.

³⁰ *A. C. Wood*: The english embassy at Constantinople, 547.

³¹ *Bonnac*, 119.

³² *L. Rousseau*: Ambassade du M. de Ferriol, 24–25.

³³ Ferriol a királynak 1700. febr. 26. Corr. du M. de Ferriol i. m. 94.; *Komáromi János*, 60.

és Ferriol kapcsolata nagyon feszült volt, ezzel kapcsolatban Komáromi János a következőket írta naplójában: „Ez a francia orátor igaz dolog a német követtel való nagy rendeket igen becsülte, de magát a német követet igen persequalta.”³⁴

A francia királyt mint a keresztény vallás protektorát is sérelem érte osztrák részről. Öttingennek a karlócai béke 13. pontja értelmében rendeznie kellett a katolikus vallás és a szent helyek ügyét, és biztosítani kellett a keresztény vallásszabadságot. Mindez azonban az évszázados hagyományok szerint a francia király jogköre volt.³⁵

Míg Ferriol a Portán a vallási és a protokolláris feszültségek megoldásával foglalkozott, addig a francia diplomácia Európában lázas tevékenységbe kezdett, hogy megnyerje III. Vilmost, Anglia és Hollandia királyát az új felosztási tervnek, amely XIV. Lajos unokáját, Anjou Fülöpöt jelölte spanyol királynak. III. Vilmos csatlakozott ehhez a felosztási tervhez, kész volt elismerni V. Fülöp királyságát, azzal a feltétellel, hogy Spanyolország és Franciaország nem egyesül egy fő alatt, ezáltal európai birodalmat hozva létre. Ő lett Európában a diplomáciai rendezés főszereplője, Bécsben Villars márki, a bécsi francia követ, és Hop, a bécsi angol–holland követ feladata az volt, hogy a császárt megnyerjék az angol–holland felosztási tervnek. A császár nem csatlakozott a felosztási tervhez, mivel abban reménykedett, hogy III. Vilmos már úgysem tudja sokáig tartani magát Angliában, és egészségi állapota is rossz.³⁶ Madridban Harcourt márki, a spanyolországi francia követ és Harrach, a császár követe mérkőztek a spanyol udvar uralkodójuk számára való megnyeréséért.

Ezek az európai feszültségek a Portán is éreztették hatásukat. Ferriol hiába próbálta meg elkerülni a vitákat Öttingennel, június folyamán mégis vitába keveredett vele, melynek elmérgesedését Paget és Colyer, a holland követ közbelépése akadályozta meg. E vitáról Komáromi János is beszámolt naplójában.³⁷ Ferriol jún. 22-i levelében³⁸ a következőket jelentette a királynak: Maurocordatos, aki összejátsszik Öttingennel, valószínűleg mindent elmondott annak arról, ami Ferriol legutóbbi nagyvezérnél tett audienciáján történt. Így többek között azt is, hogy a nagyvezérnek Ferriol kijelentette, a keresztény uralkodók követei között őt illeti meg az első hely, és távol tartja magát attól, hogy az osztrák követ példáját és szíves előzékenységét kövesse. Ferriol várakozóan tekintett mindezek elébe, majd jún. 8-án a következő hírt hallotta: Öttingen Rohan ezredéből 4 francia katonát letartóztatott, akik Péterváradról a császár szolgálatából Belgrádba szöktek a francia követ védelme alá. Öttingen ezeket a dezertőröket vissza akarta küldetni Péterváradra, és ott karóba húzatni. Ferriol a katonák védelmére kelt, mondván, hogy mivel a katonák a szultán birodalmának területén vannak, csak a menedékjog megsértésével tartóztathatja le őket Öttingen. A katonák ügye így egyedül a szultánra és XIV. Lajosra tartozik. Ezért kérte Öttingent, szolgáltsa ki neki a katonákat, aki azonban erre nem volt hajlandó. Ferriol látva az osztrák követ hajthatatlanságát, úgy döntött, hogy az utcán levő osztrákok közül hármat túsul ejt. Öttingen Maurocordatoshoz és Paget-hez fordult segítségért és tanácsért. Ferriol a nagyvezérnél, Husszein pasánál tett panaszt. A dolog lényegét Ferriol így fogalmazta meg a nagyvezérnek: „Az a veszély áll fenn, hogy a császár követe kétségbe vonja a szultán autoritását, azzal, hogy a bíraskodás jogát egészen a szultán fővárosáig kiterjeszti a maga számára.” A nagyvezér nem akart a dologba beleavatkozni – Maurocordatos is ezt ajánlotta neki –, mivel ez a vita nem pusztán a foglyok körül folyik. Az ügy elmérgesedését látva mégis Ferriol javára döntött, mondván, ha nem sikerül megegyezniük, Öttingennek kettős kielégítést kell majd adnia, egyrészt a szultán, másrészt XIV. Lajos számára. Paget közvetítőnek ajánlkozott a vitában. „Mivel a német császár és a francia király egyelőre békében állnak egymással, felesleges, hogy a követek háborúskodást idézzenek elő” – jelentette ki, Ferriol azonban nem bízott Paget-ben, saját bevallása szerint nem tudott szabadulni attól a gyanútól, hogy az angol követ érdekei ne egyeznének Öttingenével, és hogy ne bátorította volna Paget őt abban, amit tett. A vitát végül a holland követ, Colyer közvetítése zárta le – akit Ferriol szívesen fogadott, régi jó barátját üdvözölte benne –, fogolycserével. A vitában Thököly Ferriol mellé állt, felajánlotta, hogy a pártján levő összes magyarral együtt segítségére lesz, szükség esetén.

³⁴ Komáromi János, 60.

³⁵ Ferriol à Marquis de cardinal de Bouillon, 1700. febr. 26. Corr. du M. de Ferriol, 102.

³⁶ Mémoires du maréchal de Villars, par le marquis de Vogué. II. köt. Paris, 266–267.

³⁷ Komáromi János, 60–61.

³⁸ Ferriol a királynak, 1700. jún. 22. Corr. du M. de Ferriol, 128–136.

Ugyanebben a levélben beszámolt arról is Ferriol, hogy csináltatott egy a szultán bárkájához hasonló díszes bárkát, amellyel sétahajózázott. Nagy sértés volt ez a törökök számára, mivel a követ a szultán privilégiumát sértette meg ezzel.³⁹

Az audienciális etikett-vita feszültsége továbbra sem oldódott fel. Ferriol bizonytalanul érezte magát a Portán. 1700. júl. 12-i levelében a törökök álnokságát panaszolja. Kéri a királyt, amennyiben nem teljesítik a törökök az általa előterjesztett kéréseket, küldjön érte egy hajót, amellyel visszatérhet Franciaországba. „Meg vagyok győződve arról, hogy a törökök engem le fognak tartóztatni, hajlamosak a szélsőségekre, kincstáruk üres, nincs tengeri erejük, birodalmukat belső ellentétek feszítik szét.”⁴⁰

Nem tette Ferriolt túl népszerűvé a Portán az 1683-as török támadás felidézőjeként emlegetett Thökölyvel való kapcsolata sem, akit továbbra is támogattott, és jelentéseiben beszámolt helyzetéről, bár Thökölyvel és a magyar felkelőkkel kapcsolatban semmiféle utasítást nem kapott. A törökök a karlócai béke 10. pontjának értelmében ígéretet tettek arra, hogy a jövőben nem avatkoznak magyarországi ügyekbe, a magyar elégedetleneket pedig nem fogják támogatni, és nem fognak velük semmiféle kapcsolatot fenntartani.⁴¹ A magyar–erdélyi menekülteket Törökországban a határtól távol telepítették le. Az osztrák–török béketárgyalásokon előkerült Thököly személye, máig is vitatott azonban, hogy létezett-e az a bizonyos titkos megállapodás (titkos cikkely), amely alapján a birodalom távoli vidékére kell őt száműzni. Egyesek e titkos megállapodást létezőnek tartják,⁴² mások véleménye szerint ilyen megállapodás nem volt, és a száműzésre az alkalmat a Thököly szándékaitól féltő Portának az adta, hogy Thököly engedély nélkül elhagyta Konstantinápolyt, és a szultán Drinápolyba áthelyezett székhelyére ment megérdeklődni, a spanyol örökösödési háborúban terveznek-e bármit is személyével kapcsolatban.⁴³ Erről az állítólagos megállapodásról Ferriol sem tudott biztosat.⁴⁴

Thökölyt mindenestre a béke megkötése letörte, de hamarosan felülkerekedett benne a bizakodás, hitt abban, hogy Európában a háború hamarosan kiújul, és ez esetben szükség lehet még személyére. Megerősítette bizakodását, hogy a francia követ Portára érkezésekor az első között kereste fel őt.⁴⁵ Komáromi János pedig elmondja Ferriolról, hogy amikor az osztrák követ meg-

³⁹ Uo.

⁴⁰ Ferriol a királynak, 1700. júl. 12. Corr. du M. de Ferriol, 149.

⁴¹ A karlócai béke szövege: *Katona Stephanus*: Historia critica regum Hungariae XXXVI. köt. Buda, 1805. 106–107.

⁴² *Angyal Dávid*, Thököly életrajzírója a következőt írja ezzel kapcsolatban: Öttingen Bécsből kapott utasítás szerint fölemlítette a titkos, s Karloviczban ad protocollum mediatorum fölvetett cikkelyt, melynek tartalma szerint Thökölyt a Fekete-tenger távoli partjára kellene száműzni. *Angyal Dávid*: Késmárki Thököly Imre. Budapest, 1888. 263.

⁴³ *Acsády Ignác*: ezzel kapcsolatban a következőket írja: Teljesen téves az a régi felfogás, mintha Thökölyről vagy más ügyben Karloviczban a két kabinet titkos megállapodásra jutott volna. Hogy ez mennyire téves, kitűnik ama hosszú magyarázatból, melyet a császári követek az udvar számára készítettek, s amelyben pontról pontra értelmezték a karloviczi szerződés megállapodásait. Thökölyre nézve itt elmondják, mit ígért a török. Titkos szerződésről, vagy titkos cikkelyről nem volt szó, s a Thököly-ügyben mindkét fél csak szóbeli ígéretre szorítkozott, melyet Bécsben kötelezőnek sem tekintettek. Hogy később éppen a bécsi udvar hivatkozott a Thököly Imrere vonatkozó titkos megállapodásokra, az egyszerű félreértésből adódott. A fogalomzavart az is elősegítette, hogy török részről nem vezettek az egyes ülésekről jegyzőkönyvet, így a meghatalmazottak az idő múlásával maguk is elfelejtették, hogy bizonyos megállapodások milyen alakban születtek. *Acsády Ignác*: A karlócai béke története, 1699. Budapest, 1899. 60–61.

⁴⁴ Ferriol 1703. nov. 9-i levelében leírja, hogy amikor a nagyvezér érdeklődött tőle a magyarországi ügyek felől, és elkezdett panaszkodni Rákóczi azért, mert nem ismerteti terveit a Portával, ezt az alkalmat kihasználta arra, hogy érdeklődjön a nagyvezértől a karlócai béke titkos cikkelyéről, mivel Hasszan pasa, a konstantinápolyi kaimakam azt mondta neki néhány nappal ezelőtt, hogy van egy olyan cikkely, amely arra kötelezi a Portát, hogy ne tartson fenn semmilyen kapcsolatot a magyar felkelőkkel, és hogy Thökölyt száműzni kell Ázsiába. Ferriol levele a királyhoz, 1703. nov. 9. Corr. Pol. Turquie 40. köt. 145–146. fol.

⁴⁵ *La Motraye*: Voyages en Europe, Asie et Afrique. La Haye, 1727. 267.

érkezése után azt javasolta a francia követnek, inkább nem fog hozzá járni, mivel a franciák most a császárral békességben vannak, őket pedig ellenségnek tartják, Ferriol így felelt: „sőt inkább gyakrabban járjon hozzám Kegyelmed, és hogy ők idejöttek, semmit ne gondoljon velük, ha Kegyelmedet itt látják . . . , ha pedig az utcán találják Kegyelmedet, s valamit szólnak, jöjjön be az palatumba s én patrocinálom.”⁴⁶ Ahogy azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a béke tartós lesz, Thököly helyzete úgy romlott fokozatosan. Továbbra is számított a Porta támogatására – írja Ferriol –, míg azonban ezekkel a számára jóleső gondolatokkal áltatta magát, addig valójában nyomorgott, nagy szegénységben élt. A törökök célszerűbbnek látták elválasztani őt a kuruc katonaságtól, akik számára Viddin környékén egy 1500 fős telepet hoztak létre. A katonák követelték vezérüket, a nemesek viszont kérték a Portát, akadályozza meg Thököly odaküldését, mert Thököly a szultánnak az egész nép számára nyújtott kegyességét mindig a maga javára fordította.⁴⁷

A Portára érkező Öttingen Thököly eltávolítását kérte a törököktől a Fekete-tenger távoli partjára, a karlócai béke titkos cikkelyére hivatkozván.⁴⁸ Ferriolnak később elmondta Thököly, hogy nővérei sürgetik őt, térjen vissza a császár hűségére. S amikor ez alkalommal Ferriol megkérdezte tőle, mik a szándékai ezek után, Thököly válaszában elmondta, hogy elhagyta minden pártfogója, nagy szegénységben él. Inkább szeretne meghalni, mint ilyen siralmas körülmények között vegetálni. Szívesen visszatérne Magyarországra vagy máshová, ahol rangjának és születésének megfelelően élhetne, de a törökök ezt nem engedik meg neki. Figyelemmel kísérik minden lépését, ő pedig szeretne kicsúszni a kezeik közül. Thököly meg volt győződve arról, hogy Ferriol sem engedné meg azt, hogy egy francia hajó Olaszországba vagy Franciaországba szállítsa őt. „Aggódok – írja Ferriol –, hogy a törökök rájönnek ellenkezésére, és voltaképpen jól jönne számukra egy ürügy arra, hogy elveszejtsék őt, és megszabaduljanak pártjának maradvékától, akiknek a jelenléte kínos a számukra, és akiket csak a tisztesség kedvéért tűrnek meg, mindamellettnemigen tesznek túl sokat érdekükben.”⁴⁹

*

A Ferriol követségével foglalkozó francia történészek közül a követ kezdeti portai viselkedésében egyesek a királynak való feltétlen megfelelni akarást (Rousseau), mások a meggondolatlan botrányhőst, aki rontja Franciaország esélyeit a törököknél (Flassan), ismét mások a török udvar szokásaival való öntelt dacolást (Varenberg) látják.⁵⁰ Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a követ a francia külügyi irányítás utasításaival teljes összhangban cselekedett. Különben sem ez volt az első etikett-vita a francia követek és a török vezetők között, és ennyiben párhuzamot vonhatunk Ferriol, Nointel és Guilleragues követsége között.⁵¹ Ha viszont elfogadjuk Ferriol kardjának szimbolikus jelentését – a leendő háborút vagy a fenyegetést –, érthetővé válik a követ népszerűtlensége a

⁴⁶ *Komáromi János*, 58–59.

⁴⁷ Ferriol XIV. Lajosnak, 1700. ápr. 28. Corr. Pol. Turquie Aff. Êtr. 33. köt. 105. fol.

⁴⁸ *Angyal Dávid*, 263–264.

⁴⁹ Ferriol XIV. Lajosnak, 1700. aug. 25. Corr. Pol. Turquie Aff. Êtr. 33. köt. 219–220. fol.

⁵⁰ Flassan például a következőket írta Ferriolról: Ferriol szinte örömet lelte abban, hogy megsértse a török udvar szokásait. A bárka (caik) esete is ezt tanúsítja. A szultán sajátos pompával díszített bárkáját ugyanis senki sem utánozhatta. Ferriol ezzel azonban mit sem törődve, mégis hasonlót csináltatott magának. Ily könnyedségek, amelyeket voltaképpen óvatlan provokációnak is tekinthetnénk, nem tették túl népszerűvé ezt a követet a Portán. Ferriol egy tipikus katona volt, akinek könnyebben el lehetett volna képzelni egy garnizonban, mint egy uralkodó közelében. Becsület-szabályai gyakran lényegtelen apróságokban merültek ki, amelyek azonban adott esetben kompromittálták őt és udvarának becsületét. *Flassan*, IV. köt. Paris, 1809. 169–172.

⁵¹ 1676-ban XIV. Lajos visszautasította egy a törökök által javasolt formális szövetség tervét. A törökök a javaslatot továbbra is eredménytelenül szorgalmazták. A franciák hajthatatlanságára a törökök végül is egy súlyos etikett-vitát provokáltak. Ez volt az ún. „pamlag-vita”. Kara Musztafa, az új nagyvezér Nointel konstantinápolyi francia követet (1671–1679) az audiencián úgy fogadta, hogy ülőhelyét a nagyvezérénél alacsonyabban helyeztette el. Mindez az adott szituációban a francia felsőbbtség megsértését jelentette, szimbolikusan kifejezve. Hosszan elhúzódó etikett-vita keletkezett ebből, az audienciák 1677-től egészen 1683-ig szünteltek. XIV. Lajos visszarendelte Nointelt, a helyére kinevezett Guilleragues (1679–1685) az audienciális vitát csak követsége végére tudta rendezni.

béke-párt uralomra jutásakor a Portán. Vajon a kard körül kialakult vita ez esetben azt jelentené-e, hogy a törökök nagyon is értik a célzást, de egyelőre húzzák az időt, és várják az események alakulását?

A „jelkép” hamarosan szavakban is testet öltött. Ferriol 1700. augusztus 9-én a következő levelet kapta a királytól:

„Elutazása előtt Ön már tudott a spanyol király rossz egészségi állapotáról, és arról, hogy alattvalói milyen kis eséllyel számíthatnak arra, hogy a házasságából örökös fog születni. A király egészségi állapota nem javult az Ön elutazása óta sem, és már akkor előre láttam a háborút, amelyet halála elő fog idézni Európában. Anglia és az Egyesült Nemzetek királyával hozzáálltam azoknak a tennivalóknak a megvizsgálásához, amelyekkel meg tudnánk előzni a kereszténységet fenyegető újabb katasztrófát. Ennek az első együttműködési törekvésnek az eredménye egy egyezmény, amelyről másolatot fog kapni. Felszólítottam a császárt, hogy csatlakozzon ehhez a megállapodáshoz, 3 hónapos határidőt kapott az elfogadásra, és türelmetlenül várom a választ, a határidő ugyanis a végéhez közeledik. Ugyanakkor tájékoztattam Európa legtekintélyesebb uralkodóit azokról a kapcsolatokról, amelyeket Angliával és a Holland Köztársasággal kialakítottam. Ezeknek a hatalmaknak a miniszterei minden udvarban az enyéimmel összhangban cselekszenek, és én látom már, hogy az európai hatalmak nagy része a háború kiújulásától félvén, megpróbálja megelőzni azt, oly módon, hogy azok, akik a béke fenntartását kívánják, lépéseket tesznek a megnyugvásra, mivel elismerik, erőim elegendők arra, hogy fiam jogait támogassam, amennyiben érvényt akarok szerezni azoknak, és hogy egy hosszú háború után a császár csak egy kis részét tartaná a birtokában azon államoknak, amelyeket most a fiának pusztán az általános nyugalom fenntartása céljából ajánlok. Ez a hír már akkorra zajt csapott Európában, hogy kétségtelenül eljutott Konstantinápolyba is. Vagy Ön, vagy más valószínűleg nyilvánosságra is hozta ezeket a híreket, azért, hogy a portai minisztereknek legyen idejük meggondolni azt, hogy az Ottomán Császárságnak érdekében áll barátságom megtartása ebben a konjunktúrában. Az egyezmény, amelyet kötöttem, minden erőm felett szabad rendelkezést biztosít, így az egyezmény végrehajtására elegendő erőt tudok mozgósítani, míg a többit felhasználhatom arra, hogy ahol szükséges, tiszteletben tartsák jogaimat. Jó lenne, ha a Portán maguktól is erre a következtetésre jutnának. Az Ön részéről mindez fenyegetésnek tűnhet, cselekedeteiben azonban kerülje a fenyegetésnek a látszatát, bár mutasson határozottságot.”^{5 2}

A király levelében háborúról beszél, s Európa udvaraiban is mindenütt a háború kirobbanásának elkerülhetetlenségét és a háború esélyeit latolgatták. Nem sokkal e levél megérkezése után, 1700. november 1-én meghalt a spanyol király. II. Károly végrendeletében XIV. Lajos unokáját, Anjou Fülöpöt fogadta el trónörökösnek. I. Lipót reagálása e végrendeletre egy 30 ezer fős csapat Itáliába és egy 20 ezer fős csapat Rajnához küldése volt.

1700. nov. 11-én a francia király tudatta Ferriollal, hogy Lipót császár tiltakozik a végrendelet ellen, a spanyol trónt saját fia számára követeli, s nem hajlandó csatlakozni a felosztási megállapodásokhoz, és valószínűleg meg fogja akadályozni azok végrehajtását. A francia csapatok ezért egyrészt a spanyol határnál, másrészt a Rajna partján állomásoznak. XIV. Lajos megbízza Ferriolt azzal, hogy terjessze el ezeket a híreket a Portán, s egyúttal érzékeltesse a törökökkel azt is, hogy ha a spanyol király halála háborút idézne elő, a törökök láthatják majd a francia király fényes győzelmeit.^{5 3}

Amikor Ferriol kézhez kapta ezeket a leveleket, világossá vált számára, hogy az eljövendő háború során a törököket meg kell nyernie a franciák számára. La Motraye, egy angol szolgálatban álló diplomata leírja, hogy miután Ferriol értesült a spanyol király haláláról, egyre sűrűbben járt

^{5 2} A király Ferriolhoz, 1700. aug. 9. Corr. Pol Turquie 33. köt. Id. *Legrelle*, IV. köt. 563–564.

^{5 3} *L. Rousseau*, 30–32. A spanyol király 1700. november 1-én halt meg. Ebben a Rousseau által idézett levélben XIV. Lajos azt írja, hogy a spanyol királynak már halálhíret költötték, bár még él, napjai azonban meg vannak számlálva. A pontatlanságot valószínűleg az okozta, hogy a francia királlyal a spanyol udvar csak november 16-án tudatta a végrendeletet. Ekkor érkezett meg ugyanis Párizsba Castel dos Rios spanyol követ a végrendelettel. A francia király azonban már november 6-án tudomást szerzett a spanyol király haláláról a madridi francia követ futárától.

Thökölyhöz, s tárgyalóasztalukon egy újabb magyarországi felkelés terve volt kiterítve. Paget – aki továbbra is a béke fenntartása érdekében tevékenykedett – úgy tudta, hogy az új követ újabb háborút akar előidézni a Porta és a Habsburg-császár között.⁵⁴ Thököly pedig beadványaival ostromolta a Portát, amelyekben a háború újrakezdését javasolta.⁵⁵

Mindehhez szorosan hozzátartozik, hogy a Habsburg-elynyomással elégedetlen magyar fő- és köznemesek politizáló csoportjai a Bourbon–Habsburg ellentétben lehetőséget láttak Magyarország helyzetének javítására. A Bécsben tartózkodó Rákóczi Ferenc 1700. nov. 1-én – a spanyol király halála napján – a francia királyhoz írt levelében XIV. Lajos támogatását kérte hazája számára ebben a konjunktúrában – folytatva ezzel a magyar–francia kapcsolatok hagyományait. A magyarok felkelést akartak kirobbantani, de pénzre és hadakra volt szükségük.⁵⁶ A francia szövetség értékesnek látszott Magyarország számára, mert olyan országok, amelyek nem szállhattak szembe a Habsburg-birodalommal, mint pl. Lengyelország és Törökország, francia befolyásra módot találhattak a magyar felkelők támogatására.⁵⁷ Mindezzel egyidejűleg Bécsben Villars-t, a francia követet a magyarokkal való együttműködéssel gyanúsították.⁵⁸

Ezek a hírek kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy Bécs egyre jobban sürgesse Thököly eltávolítását, akit változtatlanul éltetett az újabb magyar felkelés reménye. Ferriol ezzel kapcsolatban nov. 23-i levelében leírja, hogy Thökölynek Öttingen eltávózása után feleségével, Zrínyi Ilonával és 12 szolgájával együtt készülődnie kellett a kisázsiai Brüsszába. Thököly – akit bántott ez az újabb kegyesztés –, elhatározta, elmegy a divánba és megkérdezi okait. Szemrehányást akart tenni a vele kapcsolatos kedvezőtlen egyezmény miatt, és azért, amiért a törökök vele szemben adott szavuk ellenére s a szultán által adott kiváltságokat megszegve cselekszenek. Továbbá azért, mert a törökök a császár kielégítésére eltávolították őt lengyelektől, magyaroktól, és most pedig el akarják szigetelni a birodalom fővárosától. Ferriol leírja, hogy Thököly könyörögve kérte őt, eszközölje ki XIV. Lajos támogatását, de ő nem tudott segítségére lenni, mivel a francia ügyek sem voltak ekkor még rendezve a Portán. „Nem tudtam neki meggyőző tanácsot adni, Thököly ugyanis az elutazás mellett döntött, és mindaz, amit én mondhattam volna neki, nem tudta volna elhatározásában megakadályozni.”⁵⁹ December 6-án arról számolt be Ferriol, hogy mivel a pestis eluralkodott Thököly kijelölt szálláshelyén, vidékre kellett visszavonulnia, elutazása így felfüggesztődött; a nagyvezérrel Thököly nem beszélt azóta, így nem tudja, mi lesz a sorsa.⁶⁰ Ferriol 1701 elején azt írta, hogy Thökölyt továbbra is eltűrték Konstantinápolyban, a pártján álló magyarokról pedig a törökök úgy rendelkeztek, hogy térjenek vissza lengyel földre. Thököly nem tarthatott fenn semmiféle kapcsolatot a magyarokkal. Mindezeknek ellenére azonban továbbra is úgy viselkedett, mintha lenne egy kormányzósága és csapatai, amelyeket irányíthatna.⁶¹

Az ellentéteknek diplomáciai úton való rendezésére egyre kevesebb volt a remény. 1701 májusában megtörtént az első összecsapás a franciák és az osztrákok között a milánói hercegségben.

⁵⁴ *La Motraye*, 280.

⁵⁵ *Benda Kálmán*: A bujdosó Thököly. A Thököly konferencián (1978. X. 3.) elhangzott előadás kézírata. 4.

⁵⁶ *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes*: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976. 89–90.

⁵⁷ *Köpeczi Béla*: A Rákóczi szabadságharc és Franciaország, 24.

⁵⁸ Villars írja le ezt emlékiratában. I. köt., 334–335.

⁵⁹ Ferriol, XIV. Lajosnak, 1700. nov. 23. Corr. Pol. Turquie. Aff. Étr. 38. köt. 37. fol.

⁶⁰ Ferriol a királynak, 1700. dec. 6. Corr. Pol. Turquie, Aff. Étr. 38. köt. 37. fol. A konstantinápolyi és perai pestisről említést tesz *La Motraye* is, 279.

⁶¹ *Le Prince Tekely l'a enfin emporté sur ses ennemis, on lui a permis de demeurer à Constantinople et les hongrois qui auroient porté plaintes contre luy ont eu ordre de s'en retourner à la Pologne et de ne plus paraître icy.* Ferriol a királynak, 1701. febr. 4. Corr. Pol. Turquie 38. köt. 52. fol.

Majd szept. 13-án a következőket írja: *Le prince Tekely est un éstat pitoyable malgré les belles paroles que le Grande Seigneur luy a donné... Il ne laisse pas d'entretenir quelqu' intelligence secretien Hongrien et il travaille encore comme s'il avoit une Province à gouverner ou une armée a commander. Les turcs n'ont pas voulu luy permettre d'aller à la Pologne... Ferriol XIV. Lajoshoz, 1701. szept. 13. Corr. Pol. Turquie 38. köt. 116. fol.*

1701. szeptember 7-én pedig angol kezdeményezésre létrejött a franciaellenes „Nagy szövetség” Anglia, Hollandia és Ausztria részvételével. A hivatalos hadüzenetre azonban csak 1702. május 15-én került sor. Franciaország az ellene kialakult koalícióval szemben szövetségesként csak Spanyolországot, a bajor és a kölni választófejedelmet tudta felsorakoztatni. Így a török támogatás megszerzése kezdett egyre fontosabbá válni Franciaország számára.

A Porta – bár igyekezett fenntartani a franciákkal a baráti kapcsolatokat –, egyre húzta és halasztgatta az etikett-vita rendezését. Mindez azt a látszatot keltette, mintha a törökök ellenséges szándékkal viseltetnének a francia király iránt. Nem erről volt szó, hanem inkább arról, hogy a kialakult politikai helyzetben a nagyvezér szívesen alkalmazta a késlekedés politikáját, és figyelte az európai események alakulását. Ez a halogatás kétségtelenül dühítette Ferriolt, aki szerette volna minél előbb rendezni a vitás kérdéseket és a francia terveknek egyértelműen megnyerni a törököket. A török vezetőknek nem győzte sorolni, hogy milyen előnyös lenne számukra, ha a Habsburg-császár elleni támadással bekapcsolódnának a háborúba, mivel semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy a francia fegyverek fényes győzelmet fognak aratni. A törökök kihasználhatnák a magyarok elégedetlenségét a Habsburg-elnymással, így egyenesen Magyarországon kellene támadniuk. A spanyol örökösödési háború kiváló alkalmat nyújtana tehát a törököknek a revansra.

Ferriol kétségtelenül tudott a magyarok szervezkedéséről – panaszos emlékiratukat állítólag ő és Du Heron, a lengyelországi francia követ közvetítette XIV. Lajosnak.⁶² Tudta, hogy Lengyelországban szervezkedés folyik, Rákóczinak és Bercsényinek sikerült megnyernie Du Heront a magyarországi felkelés ügyének, aki terveiket és kéréseiket közvetítette XIV. Lajosnak. Arra számítottak, hogy a Habsburg-elnymás ellen indítandó háború ezeket mozgátna meg Magyarországon. A két főnemes a kezdeményes kockázatát azonban csak külföldi – főleg francia és lengyel – segítséggel merte vállalni. Terveik szerint Thökölynek Erdélyt kellett volna elfoglalnia,⁶³ s Ferriol ebben lehetőségei szerint megpróbált segíteni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a karlócai béke teremtette légkörben Ferriol nem tudott sokat tenni Thököly érdekében, annál is inkább, mivel 1701 folyamán nemcsak Thököly helyzete volt bizonytalan, hanem Ferriolé sem volt túl biztató. S mivel egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a béke tartós lesz a török belpolitikai válság elhúzódása miatt, a francia követnek nem volt túl sok reménye a törökök mozgósítására. Bár Ferriol Thököly helyzetét nagyon reménytelennek tartotta, mégis biztatta őt, hogy beszéljen személyesen a szultánnal a megváltozott politikai helyzetről a spanyol örökösödési háború előestéjén. Thököly a portai vezetők engedélye nélkül elutazott a szultán Drinápolyba áthelyezett székhelyére. Amikor a Portán erről értesültek, azzal gyanúsították őt, hogy újabb háborút akar előidézni. Ferriol leírja, hogy Thököly ez alkalommal meg akarta tudni a törökök végső elhatározását személyére vonatkozóan, és azt, hogy terveznek-e vele valamit a spanyol örökösödési háború során. A következő nap azonban visszavitték Konstantinápolyba, majd elrendelték, hogy udvari népével utazzon Nikomédiába. A nagyvezér nem mert másképpen cselekedni csak az osztrákok kedvére, mivel továbbra is fenn akarta tartani a békét. Számúzta tehát az előző háború felidézőjét, és nem takargatta a törökök gyengeségét – jelentette Ferriol XIV. Lajosnak.⁶⁴ „Biztos, hogy Tekely herceg nem tud már nekünk semmi szolgálatot tenni, egészségi állapota nagyon rossz,

⁶² *Legrelle*, IV. köt. 306.

⁶³ *Köpeczi-Várkonyi*, 105–106.

⁶⁴ „Le Prince Tekely se voyant toujours maltraité de la Porte, et qu'on ne luy donnoit que de belles paroles a crû qu'il devoit savoir à quoy s'en tenir. Il est allé à Adrinople sans permission. Le Visir n'a pas voulu le voir et le Kiaya lui a demandé, s'il venoit proposer une guerre nouvelle . . .” Thököly elmondta neki a következőket: „La necessité ou il estoit l'avoit obligé de venir demander une dernier resolution et qu'il avoit crû pouvoir sortir de Constantinople sans permission, se croyant un homme libre. Il fut renvoyé le lendemain avec lo chiaoux et un ordre au caimacam de le faire passer à Nicomedie en Asie et luy fournir la même subsistance qu'il avoit à Constantinople. Le Caimacam l'a traité avec beaucoup de bonté, il luy a même donné une assez belle maison de campagne à quelques lieux de Nicomedie. Le Grandvesir n'en a usé ainsy que pour faire voir aux Allemands qu'il veut exactement observer la traité, ayant même rélégué avec beaucoup d'éclat au delà de la mer l'auteur de la dernière guerre et rien ne découvre tant la foiblesse des Turcs que ces grands égards qu'ils estoient bien éloignés d'avoir dans le temps de leur prospérité.” Ferriol XIV. Lajosnak, 1701. nov. 5. *Corr. Pol. Turquie* 38. köt. 142. 149–150.

élete veszélyben forog . . .” – írta Ferriol 1701. szeptember 4-én.⁶⁵ A nikomédiai száműzetés kétség-telenül azt jelentette, hogy Thökölynek a külföldi követségekkel való kapcsolata teljesen megszakadt, és a bujdosókkal való érintkezése is lehetlenné vált. Thököly a teljes elszigeteltségből úgy próbált menekülni, hogy elhatározta, áttér a katolikus vallásra, és megpróbál a Portáról elmenekülni valamelyik keresztény országba. Ferriol segítségével elsősorban Franciaországba szeretett volna eljutni, de ha XIV. Lajos ezt nem engedélyezné, akkor arra kéri őt, hogy segítsen neki Rómába eljutni a pápához. Thököly kérését Ferriol közvetítette a királyhoz, XIV. Lajos azonban elutasította a kérést, s így Thököly továbbra is Nikomédiában maradt.⁶⁶

Ferriol a magyar felkelésről a következőket jelentette 1701 szeptemberében: Úgy hiszem, a magyarországi összeesküvés, amely körül az osztrákok akkora lármát csaptak, a képzelet műve volt csupán. A temesvári pasa nem mert semmilyen vizsályt szítani Magyarország határánál a Porta engedélye nélkül. A szultán pedig távol tartja magát attól, hogy bármit is előidézzen Magyarországon az osztrákok ellen, akikkel szemben tisztelettel viseltetett, amióta elveszítette Magyarországot. Ez a birodalom hanyatlóban van, a hadseregben dúl az anarchia, a gazdasági ügyek rendezetlenek. . . az országot irányító miniszterek távol állnak attól, hogy eljuttassák a béke édesességét, és megtörték a boldog nyugalmat. Ebben a levélben – talán először – Ferriol hírt ad Rákóczi hercegről, akiről tudja, hogy Bécsben letartóztatták. „Azt hihetnénk – írja –, hogy valamennyire egyetértésben volt anyjával és mostohaapjával”, Ferriol azonban nem tudott erről, sőt nehezményezte, hogy Rákóczi nem segíti anyját nagy nyomorúságában. „Nem tudom elképzelni – folytatja –, hogy a magyarok az osztrákok iránt érzett gyűlöletük ellenére is bármely segítség reménye nélkül megindítanák a felkelést.”⁶⁷

Ferriol 1701 folyamán irreálisnak látta tehát mind a magyar felkelés, mind a török támadás, mind a kettő összehangolásának a lehetőségét. A török támadásra nem volt semmi remény, annál is inkább, mivel Husszein pasa nagyvezérrel szemben megerősödött a fanatikus vallási vezető Fesula efendi befolyása, aki nem titkolta ellenszenvét sem a franciák, sem a katolikusok irányában. A Török Birodalmat ekkor belső zavargások dúlták, s egy szultánellenes lázadás volt kialakulóban. Az örmény és a görög skizmatikusok a katolikusokkal való leszámolásra készülődtek. A Porta egyre nagyobb közömbösséget mutatott Franciaország iránt, a törökök ebben a helyzetben nem kockáztatták a karlócai békét, s a továbbiakban minden a spanyol örökösödési háború erőviszonyainak az alakulásától függött. A Portán Ferriol ellen dolgozott Paget, az angol követ és a Colyert 1700-ban felváltó Hamel

⁶⁵ „Il est certain que ce Prince ne peut plus rendre icy aucun service, que sa santé est fort mauvaise, que sa personne y est en danger et qu'il ne vivra plus dans le temps que la trêve fera expirée avec les Allemandes. Il paroist même pas le traitement qu'il reçoit de la Porte qu'elle se mettoit peu en peine de sa retraite. Ferriol XIV. Lajosnak, 1701. szept. 4. Corr. Pol. Turquei Aff. Étr. 30. köt. 117. fol.

⁶⁶ Ferriol 1701. szept. 4-i levelében kérte XIV. Lajost, adjon menedéket Thökölynek Franciaországban, engedje meg, hogy ott letelepedhessen. Amennyiben a király nem teljesítené ezt a kérését, tegye lehetővé számára, hogy Rómába menjen a pápához. Thökölynek erről a tervéről részletesen ír *Benda Kálmán*: A bujdosó Thököly című munkájában. (Kézirat, 5.)

⁶⁷ Je crois la conspiration de Hongrie, dont les allemands ont fait tant te bruit, purement imaginaire . . . Le Prince Tekely n'est pas sorty de Constantinople . . . Le Grand Seigneur est bien éloigné de fair une querelle aux Allemands. Cet Empire est dans la décadence, les troupes sans discipline, les finances sans ordre et les ministres qui gouvernement sans application, ils ne songent qu'à jouir des douceurs de la paix; ainsy bien loin de faire cesser cette heureuse tranquillité, ils aimeroient mieux souffrir des Allemands que de les inquiéter. Le Prince Ragosky, fils de la Princesse Tekely, a esté à la vérité arrêté à Vienne, et on pourroit croire qu'il avoit quelque intelligence avec sa mère et le Prince Tekely son beaupère. Cependant je suis un témoin fidèle que depuis dix ans que je suis en Turquie, ils n'ont aucun commerce ensemble, et que le Prince Ragosky n'a jamais écrit à sa mère ni envoyé le moindre secours pour l'assister dans l'extrémité où elle est réduite, quoyqu'il soit en possession de tous ses biens . . . Toutes ces raisons me font croire qu'il n'y a rien de réel dans cette conspiration, ne pouvant pas m'imaginer que les Hongrois malgré leur antipatie avec les Allemands, eussent osé se soulever sans espérance d'aucun secours. Ferriol XIV. Lajosnak, 1701. szept. 3. Corr. Pol. Turquei Aff. Étr. 38. köt. 117. fol.

Bruyninx holland követ, akik igyekeztek lebeszélni a nagyvezért a franciák melletti beavatkozásról, mondván, hogy Franciaország nem fogja tudni sokáig tartani magát a spanyol örökösödési háborúban.

1702. márciusában XIV. Lajos a következő utasítást küldte Ferriolnak: „Európa általános háború küszöbén áll, és most itt volna az alkalom, hogy a törökök visszaszerezzék hírnevüket anélkül, hogy a birodalmat veszélybe sodornák, mint az előző háborúban. Nem azt mondom, hogy a háború újrakezdését kell nekik tanácsolni. De azt hiszem, nem volna hiábavaló a háború előnyeit megmutatni nekik. Bizonyos vagyok benne, hogy már az is eredményt hozna, ha rászánnák megukat, hogy csapataik néhány hadmozdulatot tegyenek Magyarországon.”⁶⁸ Ferriolnak tehát meg kellett nyernie a főbb portai minisztereket a magyarországi diverzióra. Ez azonban egyre lehetetlenebbé vált, mivel Husszein pasa 5 éves irányítás után kegyvesztett lett, 1702. januárjában száműzték Nikomédiába, ahol rövidesen meg is halt. Az új nagyvezér, Daltaban pasa – az arabok legyőzője – lett. Ferriol kevés jót jósolt a jövőbeni megállapodásoknak, mivel a birodalom belső helyzete egyre válságosabbá vált.

A törökök különben is egy Velence elleni támadás tervét latolgatták, melyet Castagneres emlékirata szerint az osztrák politika sugalmazott titokban. Az osztrák politikai vezetők úgy találták, hogy itáliai terveik megvalósításához jól jönne, ha a törökök megszegnék a Velencével kötött karlócai megállapodásokat, és megtámadnák Velencét. Titokban ösztönözték is a portai politikusokat erre. A velenceiek török támadás esetén nagy valószínűséggel a franciáktól kértek volna segítséget.⁶⁹ Ferriol ekkor a külügyi hivatal utasítására arra igyekezett rávenni Daltaban pasát, hogy ne támadjanak Velence ellen, mivel birodalmuk hadiereje még nem regenerálódott és a belpolitikai helyzet is bizonytalan. Bár a francia–osztrák lombardiai háború súlyos veszteségeket látszott előidézni Velence számára, és a törökök könnyen tudtak volna hadi sikereket elérni, ha rászánnák magukat a támadásra, mégis semlegesek maradtak. A francia politika a magyarországi támadást sokkal fontosabbnak tartotta, és Ferriol minden befolyását ennek eléréséért vetette latba a törököknél.⁷⁰

A magyarországi szervezkedés esélyeit 1702 folyamán Ferriol továbbra is szkeptikusan ítélte meg. Annál is inkább, mivel tudott arról, hogy Lengyelországból Thökölyhez érkezett egy magyar nemes ifjú, aki szerette volna megtudni, hogy tudnak-e a törökök Rákóczi számára „jövedelmet és szituációja arányában álló megélhetést biztosítani”. Rákóczi élete Lengyelországban veszélyben forgott, a svéd király tervei pedig bizonytalanok voltak. „Sajnálatra méltó, hogy ezt a herceget a sors ilyen extrémításokba kényszeríti”, de ha a körülményei tisztázása nélkül (azaz, a menedékjog biztosítása nélkül) idejött volna, elképzelhető, hogy a törökök kiszolgáltatták volna a császárnak. Leírja továbbá, hogy miután ez az ifjú megtette javaslatait Thökölynek, Thököly nem vállalta, hogy a Porta elé terjessze a dolgot, mert attól félt, szemére vetik, hogy újabb háborút akar előidézni. Az ifjú nemes beszélt Ferriollal is, akinek elmondta, hogy Rákóczi Brezánban van egy lengyel nemes palotájában, egy magyar nemesrel, Bercsényi gróffal együtt. Rákóczi és Bercsényi a svéd királlyal tárgyalt, és az ő segítségét kérte érdekeik megvédésére a császárral szemben. Amennyiben terveiknek nincs hatása a svéd királyra, és a lengyel király sem akar már továbbra is védelmet nyújtani számukra, azt tervezik, hogy átmenekülnek Törökországba, ahol legalább lélegezni tudnak. A magyar nemes kijelentette még azt is, hogy Rákóczi szeretne Öfelsége, XIV. Lajos szolgálatába állni. Magyarország legfigyelemreméltóbb emberéről van szó – írja Ferriol –, aki szimpatikus, anyjától bátorságot örökölt, jól beszél nyelveket, hosszú ideig tud még a szolgálatunkra lenni, nincs megfelelőbb nála Magyarországon. Bercsényinek is jó híre van, és ők ketten nem akarnak elválni egymástól.⁷¹ Ferriol ekkortól kezdve már egyre

⁶⁸ *Benda Kálmán*: Rákóczi Ferenc török politikájának első éve (1702–1705), 193.

⁶⁹ *Bonnac*, 103–104. A velenceiekkel kapcsolatban Villars leírja emlékiratában, hogy Hop angol–holland bécsi követ meg volt győződve arról, hogy a velenceiek és a savoyai herceg az osztrákokkal fognak egyesülni. Maga Villars is ezen a véleményen volt. *Mémoires du Villars*, 266–267.

⁷⁰ *L. Rousseau*, 69–70.

⁷¹ Il est venu de Pologne un gentilhomme hongrois de la part du Prince Ragosky, qui s'est adressé au Prince Tekely pour savoir si les Turcs voudroient luy donner une ratriate et une subsistance proportionnées à sa qualité. Ce Prince est à plaindre que son destin le porte a une si grande extrémité, mais s'il estoit venu icy sans régler ses conditions et s'asseurer d'un azile, il auroit peut-être esté assez malheureux pour être livré à l'Empereur. Ferriol XIV. Lajosnak, 1702. jún. 8. Corr. Pol. Turquie Aff. Étr. 38. köt. 231. fol. Majd néhány héttel később Ferriol találkozott Rákóczi küldöttével, és 1702. július 10-én a következőket jelenti a királynak: „ce gentilhomme ayant fait ses propositions au Prince

egyértelműben Rákóczira figyelt, a beteg és elszigetelt Thököly fokozatosan háttérbe szorult nála. Rákóczinak ekkor azt tanácsolta, hogy a svéd királlyal és a lengyelekkel tárgyaljon mindenekelőtt, és utasítást kért XIV. Lajostól, hogy mit tegyen, ha Rákóczi mégis kénytelen lenne Törökországba jönni. Rákóczi menekülési kísérlete azonban nem járt eredménnyel, így kénytelen volt továbbra is Lengyelországban maradni.

Közben a krími problémák kötötték le Ferriol minden energiáját. Az a veszély fenyegetett ugyanis, hogy a törökök, akik nem nézték jó szemmel a fiatal cár hódító politikáját, a karlócai békét megszegve háborúba bonyolódtak az oroszokkal. A tatárok nagy igyekezettel próbálták meg rábírní a szultánt egy Oroszország elleni támadásra a Krím-félszigeten, s a törökök nagyszabású hadi-készülődésbe kezdtek 1703 elején. Mindez teljesen ellentétes volt Franciaország érdekeivel. Ferriol lázas igyekezettel próbálta megakadályozni az Oroszország elleni támadást. A nagyvezérnek javasolta, hogy váltsa le a tatár kánt, mondván, hogy a vezetője nélkül maradt tömeg ezúton lecsendesíthető. A nagyvezér teljesítette Ferriol javaslatát, leváltották a kánt, és nem támadtak. Ferriol diplomáciai sikerként jelenthette mindezt XIV. Lajosnak.⁷²

*

1703 januárjában palotaforradalom távolította el Daltaban pasát, az új nagyvezér Mohamed pasa lett, aki annak idején a karlócai békekötésnél a Porta teljhatalmú megbízottja volt. A magyarországi támadást továbbra sem sikerült elérnie Ferriolnak, a francia győzelmek, a gazdag ajándékok, a megvesztegetés sem bizonyult elégséges eszköznek ehhez. A francia külügyi vezetés ezután taktikát változtatott. Ferriolt utasították, hogy szorítsa háttérbe az audienciális vitát és általában minden ellentétet. Ezentúl csak a magyarországi hadjáratra összpontosítson, és ennek érdekében vessen be minden eszközt. A francia király legyőzhetetlenségét hangsúlyozva háborús kedvet kellett keltenie. A birodalomban azonban továbbra is kormányzati válság volt, így a belső problémák rendezése lekötötte a törökök minden erejét.⁷³

Magyarországon ugyanekkor szegénylegények, szökött jobbágyok, kisnemesek, régi Thökölykatonák, diákok, üldözött prédikátorok készültek és várták a jó alkalmat. A régi vezetők Thököly visszatérését várták, s valószínűleg Esze Tamás volt az, aki 1702-től Rákóczi felé fordította a felkelők figyelmét. 1702 őszén és 1703 kora tavaszán Magyarországon már széles körű szervezés folyt. 1703 elején a tiszaháti jobbágyok egyre sürgették Rákóczi bemenetelét, követségeket küldtek hozzá, hogy megnyerjék a felkelés vezetőjének. Rákóczi Bonnac svédországi francia követ – aki Du Heron letartóztatása után a lengyelországi ügyeket is intézte – útján akarta XIV. Lajos segítségét biztosítani a magyar felkelés számára. 1703. május 6-án azonban a brezani pátenst a francia segítséget be nem várva adta ki. A felkelők pedig még Rákóczi hazaérkezése előtt, május 21–22-én kibontották a felkelés zászlaját. Rákóczi Ferenc június 16-án lépte át a magyar határt, és sikeresen megkezdte a harcot a felkelők élére állva. A tervek szerint minél gyorsabban fel kellett szabadítani az ország egész területét és elérni a nyugati határt, mivel Vendôme francia marsall és Miksa Emánuel bajor választó győzelmesen tört előre Bécs felé. Ha most a kuruc csapatok idejében elérik a nyugati határt a franciák döntő csapást mérhetnek a császár hatalmára, elfoglalhatják Bécs városát, a Habsburg-birodalom székhelyét.⁷⁴

Tekely, ce dernier n'avait pas crú devoir en parler à la Porte de crainte qu'on ne luy reprochat qu'il vouloit encore exciter une nouvelle guerre . . . Ferriol leírja továbbá, hogy Rákóczi és Bercsényi Brezánban vannak, és a svéd királytól kérnek segítséget, majd így folytatja: „ . . . mais que si les projets du Roi du Suède n'ont pas les effet, et que la République de Pologne ne veuille pas leur donner un asile et les prendre pour sa sauvegarde; leur intention était de passer secrètement en Turquie pour rentrer de là dans autres terres de la Chretiené . . . On peut dire qu'il est l'homme le plus considerable de tout la Hongrie par la naissance et par la richesse . . . il a le courage de Serins . . . qu'enfin on ne pourroit trouver dans tout la Hongrie un homme plus accomply que luy. Le gentilhomme Hongroise ajoutait que le P^{ce} Ragosky devant sortir de Pologne tout son ambition serait déposer au service de Votre Majesté. Ferriol a királyhoz, 1702. júl. 10. Corr. Pol. Turquie, Aff. Étr. 38. köt. 244. Említi Köpeczi Béla, 65.

⁷² L. Rousseau, 69–70.

⁷³ Uo. 88–89.

⁷⁴ Köpeczi–Várkonyi 112–121.

A Török Birodalomban 1703. július 23-án katonai lázadás megdöntötte Musztafa szultánt és öccse III. Ahmed néven követte őt. Nem volt kizárt, hogy ez a politikai változás kedvező lesz Franciaország számára. „Ha az új szultán uralkodása kezdetét egy dicsőséges tettel akarja megjelölni, vonuljon Magyarországra” – írta XIV. Lajos.⁷⁵ Az új szultán új kormányt nevezett ki, és az új nagyvezér Ahmed pasa lett. Ferriol Hasszan pasán keresztül, aki Ahmed barátja volt és a portai francia párt embere, próbálta megnyerni a francia politikai terveknek a törököket. A birodalom válságos helyzetét kihasználva igyekezett kormányváltást kiprovokálni a janicsárok és a portai politikusok megvesztegetése útján, továbbá lázadást provokált a hadsereg soraiban is. Minden eszközt igyekezett megragadni, hogy segítséget tudjon szerezni Franciaország számára a spanyol örökösödési háborúban.⁷⁶

A tiszaháti parasztság felkelésének elindulása 1703 tavaszán nagyon kedvezővé tette a magyarországi török támadás esélyeit. XIV. Lajos 1703. augusztus 6-i levelében tudatta Ferriollal, hogy Magyarországon felkelés tört ki, amely elég biztatónak látszik. A helyzetet kedvezővé teszi az is, hogy a császár kivonta csapatait az országból. Elégkétséges azonban, hogy Rákóczi herceg terveinek megfelelően ki tudja-e használni ezt a helyzetet, mivel nincsenek reguláris hadai. Ha a törökök támogatnák őt ebben a konjunkturális helyzetben, nagyon könnyen jelentős sikereket tudnának elérni.⁷⁷ Ferriol ekkor javasolta a törököknek, hogy támogassák Rákóczit, mivel soha jobb alkalmuk nem lesz a törököknek a régi dicsőségük helyreállítására, mint ez a mostani. Rákóczi herceg szellemes és bátor, Erdélyre vonatkozó követelései törvényesek. Egy tekintélyes hatalom, például a Török Birodalom segíthetné őt abban, hogy Erdély fejedelmévé váljon, aki adót fizetne a szultánnak, miként nagyapja. Itt van tehát a soha vissza nem térő alkalom, támadjanak Magyarországon. Küldjenek egy csapatot Erdély elfoglalására, és egyidejűleg Magyarország határánál is állomásoztathatnának csapatokat bevetésre készen.⁷⁸

A magyarországi felkelés hatására Thököly is kezdett új reményekre éledni. Most egyre-másra küldöztette leveleit Ferriolhoz és Rákóczihoz is. „Eddig eléggé biztattak, szokások szerint, ha meg nem csálnak, és ha a császárral való békeséget fel nem bontják (kiben most munkálkodik a francia követ), nagy biztatásaim vannak, hogy azon operatiora engem is elővesznek.”⁷⁹ Ferriol pedig megpróbálta Thökölyt visszahozatni Konstantinápolyba, mondván „Igaz, egészségi állapota rossz, de még mindig tud hatni, van híre, és szolgálatot tehet még Ragoski hercegnek, a törököket pedig támadásra biztathatja.”⁸⁰

1703 őszén a török politikai vezetés is kezdte már sejteni, hogy Magyarországon egy Bécs biztonságát fenyegető háború kezd kialakulni. A nagyvezér ekkortól kezdve egyre gyakrabban érdeklődött Ferrioltól a magyarországi eseményekről. Ferriol november 9-én a királyhoz írt levelében leírja, hogy amikor a nagyvezér a magyarországi eseményekről kérdezte, válaszában csodálkozását fejezte ki azon, hogy a törökök ennyire tájékozatlanok lennének, és nem tudják, mi történik Magyarországon. Ferriol megemlítette a nagyvezérnek azt is, hogy tudomása szerint egy eléggé tekintélyes csapat állomásozik Törökország határánál, amely nem hangolja össze terveit Rákócziéval. A nagyvezér ezt

⁷⁵ XIV. Lajos levele Ferriolhoz, 1703. okt. 16. Idézi *L. Rousseau*, 97.

⁷⁶ *L. Rousseau*, 96–97.

⁷⁷ A király Ferriolnak, 1703. augusztus 6. Corr. Pol. Turquie 40. köt. 31–32. fol. Id. *Legrelle*, IV. köt. 325.

⁷⁸ Le Prince Ragosky a tout l'esprit et tout le courage qu'on peut désirer dans un jeune Prince, ses prétentions paroissent très legitimes sur la Transylvanie . . . Qu'on ne devoit pas douter qu'il ne fut entrer en Hongrie avec la secours de quelques puissance considérable, qui ne l'abandonnera pas que s'il avoit encore celui de la Porte il se rendroit aisement maître de la Transylvanie, qu'il en payeroit le tribut au Grand Seigneur comme son grande père et que les transylvains l'attendent avec les bras ouverts . . . Les turcs ne pouvoient jamais mieux réparer leurs pertes, ny mieux rétablir la gloire de l'Empire. Mémoire touchant ce que s'est passé entre le Caimacam de Constantinople et moi depuis les dernier troubles, 1703. szept. 12. Corr. Pol. Turquie 39. köt. 158–159. fol. említi *Köpeczi Béla*, 66.

⁷⁹ Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai. Monumenta Hungariae Historica II. oszt. Scriptores XXIV. Közli Thaly Kálmán, II. köt. Thököly levele II. Rákóczi Ferencnek, 1703. okt. 30. 518.

⁸⁰ Ferriol Torcynak, 1703. szept. 30. Corr. Pol. Turquie 39. köt. 175. fol. Említi *Köpeczi Béla*, 67.

hallva, elkezdett panaszkodni Ferriolnak Rákóczira, mivel Rákóczi nem hajlandó feltárni szándékait a Portának. Ezt a választ Ferriol arra igyekezett felhasználni, hogy érdeklődjön a karlócai béke titkos cikkei iránt, mivel Hasszan pasa azt mondta neki néhány nappal ezelőtt, hogy van egy olyan cikkely, amely arra kötelezi a Portát, ne támogassa a magyarokat, Thökölyt pedig száműzzék, és a magyarokkal semmi titkos kapcsolatot ne tartsanak fenn. Rákóczi hallgatásának két okát jelölte meg Ferriol a nagyvezérnek. Egyrészt a törököknek a karlócai béke értelmében olyan kötelezettségei vannak a császárral szemben, amelyek nem teszik lehetővé a magyarokkal való együttműködést, másrészt a törökök Thökölyvel való bánásmódja ijesztő példa számára. Továbbá, amint látja, a törökök továbbra is vonakodnak neki segítséget nyújtani.⁸¹

Rákóczinak a Portával ekkor még nem volt komolyabb kapcsolata. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Stepney bécsi angol követ 1703. szept. 26-i jelentése szerint Rákóczi követei szept. 6-án a Portára érkeztek, és ott szíves fogadtatásban részesültek.⁸² Sutton – Paget-et felváltó – konstantinápolyi angol követ 1703. okt. 18-án azt írja, hogy a magyarok küldöttei még folyvást Konstantinápolyban vannak, és a francia követ által támogatva a Portától segítséget kérnek. A nagyvezér meg akarja tartani a karlócai békét, de az álláspontja ingadozó.⁸³ Ezek az állítólagos tárgyalások mindaddig még nem bizonyítottak, ismert azonban Rákóczinak a temesvári pasához írt levele, amelyben tudatja, hogy a békét nem akarja megszegni, de követet szeretne küldeni a Portára, és kéri, hogy a pasa engedje eljutni azt a Fényes Portára.⁸⁴ Rákóczi ekkor lényegében egy magyar–lengyel–svéd–porosz szövetségi tömb létrehozásán fáradozott. A svéd és a porosz királyhoz küldött Ráday számára adott utasításban pedig kifejtette, hogy a magyarok nem akarnak a török segítséghez folyamodni.⁸⁵

1704 tavaszán Rákóczi és a bajor választófejedelem hadi sikereinek a híre lázba hozta a török fővárost. Ha most a kuruc csapatok időben elérik a nyugati határt, akkor a franciákkal egyesülve döntő csapást mérhetnek a császárra. Ahmed pasát még 1703 decemberében Hasszán pasa váltotta fel, aki Ferriollal jó kapcsolatban volt. Az új nagyvezér 1704 elején Belgrád és Temesvár környékére csapatokat küldött. 1704 tavaszán pedig a törökök hajlandónak mutatkoztak egy magyarországi beavatkozásra. Mindezt a konstantinápolyi angol követ, Sutton jelentései is megerősítik.⁸⁶ Probléma volt most már, hogy a törököknek Rákóczival nem volt közvetlen kapcsolatuk. Ferriol ekkor Michel nevű titkárat – a törökök engedélyével – elküldte Rákóczihoz 1704. április 2-án. Michelt azzal bízta meg Ferriol, hogy tájékoztassa Rákóczit a törökök terveiről, arról, hogy a Porta kész támogatni őt, és a határon 10 ezer ember áll bevetésre készen. Rákóczi azonban biztosítékok nélkül nem volt hajlandó megállapodást kötni. A biztosítékok körül azonban törökök, franciák és magyarok között áthidalhatatlan ellentétek voltak, a franciák ugyanis mindennél fontosabbnak tartották azt, hogy a törökök támadjanak.⁸⁷ Rákóczi nem kéri és nem keresi a törökök pártfogását, de azt a lehetőséget, amelyet az ország helyzete – a német és a török birodalom közé ékeltség – s a bécsi udvar diplomáciai tervei kínálnak számára, kihasználja. Megtudja ugyanis, hogy a császár az orosz cártól kér ellene segítséget, s azzal az ígérettel biztatja, hogy a segítség fejében átengedi neki a török birodalomhoz tartozó Moldvát és Havasalföldet. Rákóczi értesíti erről a Portát, és egyben arra kér lehetőséget, hogy pénzen török zsoldosokat fogadhasson, mert ezekkel jelentősen megerősíthetné a szabadságharc katonai erejét. Különösen fontos ez a véres koronói csatavesztés után. A török csapatok fel fogadásának kérdése 1704. június közepére már eldőlt. „A török elhatározta, hogy segítséget ad a

⁸¹ Ferriol a királynak, 1703. nov. 9. Corr. Pol. Turquie 39. köt. Említi *Köpeczi Béla*, 66.

⁸² Stepney jelentése 1703. szept. 26-án. Archivum Rákóczianum, II. osztály, I. köt. Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára, 36.

⁸³ Sutton jelentése, uo. 44.

⁸⁴ Rákóczi levele a temesvári pasához 1703. szept. 3. Ráday Levéltár I. d/2–13. Id. *Benda Kálmán*, 195.

⁸⁵ Ráday Pál iratai. I. Budapest, 1955. (Sajtó alá rendezte Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay F. és Pap L.) 119.

⁸⁶ Sutton jelentései 1703. nov. és 1704. március között. L. Archivum Rákóczianum II. oszt. I. köt. 52–214.

⁸⁷ Michel küldetésére részletesen l. *Benda Kálmán*, 200–202. és *Köpeczi Béla* 60–69.

magyaroknak a hadakozásra – írja Rákóczi –, rövidesen pénzen fogadott hadaim lesznek.”⁸⁸ Megbízottja, Szent-Andrási János azonban továbbra is Ferriolon keresztül terjesztette elő Rákóczi kérését a segédcsapatok toborzására.

A török azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így a török katonai segítségből nem lett semmi. A törökök nem voltak hajlandók megsérteni a karlócai békét. A hochstadti csatavesztés után pedig még jobban elzárkóztak az elől, hogy a francia politikai törekvéseket támogassák. Ferriol követségének első éveit a francia háborús sikerek idején nem tudta elérni, hogy a törökök újra támadjanak Magyarországon a Habsburgok ellen.

*

Végigtekintve Ferriol követségének első három évén, az, ami legelőször szembe kell, hogy tűnjön, az etikett politikai jelentősége a korszakban, amellyel szimbolikusan ki lehetett fejezni erőpozíciót, felemelkedést, vagy presztízsvesztést, másrészt a szimbólumoké, amelyekkel előre lehetett jelezni politikai fordulatokat, háborús szándékot. Fel kell figyelniünk továbbá a noblesse de robe soraiból jött Ferriol és a francia külügyi irányítás közötti összhangra, arra, hogy Ferriol mennyire igyekezett megfelelni az utasításoknak.

S ha most újra a tanulmány elején feltett kérdésre fordítjuk figyelmünket – mi vitte rá Franciaországot arra, hogy a törökök szövetségét keresse –, és a realitásokat latolgatjuk, elmondhatjuk, hogy az ok az 1700-ban már jól kirajzolódó háborús szándék volt. Majd 1701-ben Franciaország ellen európai koalíció alakult, s a hadműveletek megindulásakor létkérdéssé vált Franciaország számára, hogy a törökök a Habsburgok ellen támadjanak, és az is, hogy Magyarországon felkelés törjön ki. Ami e politika realitását illeti, tudjuk, a karlócai béke után a franciák presztízsvesztesége tapasztalható a Portán az angol, a holland és az osztrák befolyással szemben. A török politikai vezetés válságban volt, a birodalom katonailag kifulladásra jutott. A törökök a karlócai béke után a franciákkal szemben mindvégig tartózkodó magatartást tanúsítottak, a jelképesen felajánlott kardot nem fogadták el, etikett-kérdést csináltak belőle, ugyanakkor a kapcsolatok rendezésére mindvégig hajlandók voltak. A kard-ügyben folyó vita elhúzódása azt mutatja, hogy egyelőre nem nyilatkoznak, de figyelik az események alakulását. Nyíltan nem léptek fel a törökök sem Franciaország, sem Ausztria oldalán, bár mindkettő könnyű sikerekkel kecsegtető vállalkozást ajánlott számukra, a Magyarországon való támadás és a Velence elleni támadás szorgalmazásával. Ugyanakkor Thököly száműzetése jelképesen azt fejezte ki az osztrákok felé, hogy egyelőre nem akarnak támadni Magyarországon sem. Ferriol igyekezete ellenére sem jött létre komolyabb kapcsolat 1703-ban Rákóczi és a törökök között. A magyarországi török támadást a magyar felkelés sikerei ellenére sem tudta elérni Ferriol. Hiába igyekeztek a franciák minden lehetséges módon – még az etikett-vitát is háttérbe szorítva – hatni a portai vezetőkre. A törökök ragaszkodtak a békéhez, annál is inkább, mivel ekkor már egyre inkább az orosz hódításokra kellett koncentrálniuk, olyannyira, hogy a francia követ nemsokára már az oroszokkal vívta csatáit a portai elsőbbségért.

Ennyire rosszul mérte volna fel a helyzetet a francia külpolitikai vezetés?⁸⁹ Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a francia portai politika szándékai csak akkor válnak érthetővé, ha figyelembe vesszük, hogy a Török Birodalom a 17. században három világrészre kiterjedő hatalmával nemcsak mint ellenség, hanem mint szövetséges is része volt az európai hatalmi viszonyoknak. Továbbá nem szabad elfelejtenünk, hogy bár a török végleges visszavonulása Európából a karlócai békével kezdődik, a törökök Ázsiában és a Közel-Keleten továbbra is erősek maradtak.⁹⁰ A spanyol örökösödési háború konjunktúrája idején egy rövid ideig megerősödött a háborús párt, de az események alakulása a franciák sikertelensége a háborús párt teljes háttérbe szorítását eredményezte. A francia–török szövetség múltbéli hagyományainak a tudata azonban mégiscsak fenntartott egy rejtett félelmet Franciaország ellenségeiben.

⁸⁸ Köpeczi–Várkonyi, 149.

⁸⁹ R. Mandrou XIV. Lajos külpolitikájával kapcsolatban leírja, hogy a francia történészek továbbra is keresik a választ arra, hogy XIV. Lajos miért hagyta ennyire figyelmen kívül az európai erőviszonyokban bekövetkezett változást, és miért ragaszkodott ahhoz, hogy az európai uralkodók között az első hely illeti meg. R. Mandrou: Louis XIV. en son temps. Paris, 1973. 505–506.

⁹⁰ D. Vaughan: Europe and the Turk. A pattern of alliances, 1350–1700. Liverpool, 1954. 279.